

УДК 378.147.091.33-027.22

DOI: 10.36550/2415-7988-2020-1-186-64-69

ЧЕРКАСОВ Володимир Федорович –

доктор педагогічних наук, професор,
завідувач кафедри музичного мистецтва і хореографії
Центральноукраїнського державного педагогічного університету
імені Володимира Винниченка
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9112-3468>
e-mail: cherkasov_2807@ukr.net

МОДЕЛЬ ФОРМУВАННЯ ОСНОВ ХУДОЖНЬОЇ МАЙСТЕРНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ОБРАЗОТВОРЧОГО МИСТЕЦТВА В ПРОЦЕСІ ФАХОВОЇ ПІДГОТОВКИ

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Вхідження України в світовий освітній простір уможливило дослідження ментальності, художньо-інтелектуальної ідентичності та самосвідомості особистості як суб'єкту соціуму. Це дає підстави стверджувати про зміни у парадигмі мистецької освіти, пов'язані з упровадженням моделі поліцентричної інтеграції знань, що відбиває реальний поліфонічний образ світу, сприяє формуванню ціннісних орієнтацій молоді, стимулює якісні соціокультурні зрушення. За такої ситуації обґрунтування моделі формування основ художньої майстерності майбутніх учителів образотворчого мистецтва в процесі фахової підготовки є своєчасним і актуальним.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасній науковій літературі системний аналіз професійно-педагогічної підготовки вчителів образотворчого мистецтва в закладах вищої освіти, розвитку їхнього духовного потенціалу, ментальності, інтелектуально-художньої ідентичності й свідомості здійснено у концепціях вітчизняних і зарубіжних учених, з-поміж яких: А. Веселовський, Ю. Дружкін, Н. Злиднева, О. Коваль, Б. Негода, С. Ничкало, М. Пічкур, Т. Рібо, Д. Соколюк, Ю. Степанова та ін. Тематика нашого наукового пошуку значною мірою доповнює дослідження названих авторів, допомагає усвідомити процес формування основ художньої майстерності майбутніх учителів образотворчого мистецтва в процесі фахової підготовки.

Мета статті полягає в обґрунтуванні моделі формування основ художньої майстерності майбутніх учителів образотворчого мистецтва в процесі фахової підготовки.

Виклад основного матеріалу дослідження. Для побудови моделі формування основ художньої майстерності майбутніх учителів образотворчого

мистецтва в процесі фахової підготовки доцільно з'ясувати та обґрунтувати основні поняття дослідження, як-от: «художня майстерність» та «фахова підготовка».

У контексті предметного поля нашого дослідження поняття «художня майстерність» інтерпретується сучасними науковцями на ґрунті провідних ідей та синтезу філософського, мистецтвознавчого, психологічного, педагогічного та естетичного епістемологічних локусів. Слід відразу визнати, що зазначену дефініцію варто аналізувати за двома рівнями «художня» і «майстерність». Категорія «художнього» асоціюється зі створенням, втіленням та передаванням явищ мистецтва. У науковому середовищі «майстерність» інтерпретується дослідниками як умілість або вправність, комплекс властивостей особистості, що забезпечує самоорганізацію високого рівня професійної діяльності на рефлексивній основі.

Послугуючись такими характеристиками, А. Гордаш «художню майстерність» тлумачить як «професійну індивідуальну якість митця у вимірах його непересічного естетичного смаку, талановитості, геніальності» [3, с. 84]. З точки зору нашого дослідження, «художню майстерність» ми органічно пов'язуємо зі специфікою підготовки фахівців освітньо-кваліфікаційного рівня «бакалавр» та «магістр» у закладах вищої освіти педагогічного спрямування до художньо-творчої діяльності в різних напрямках образотворчого мистецтва. За такого підходу художня майстерність – це комплекс властивостей особистості, що забезпечується самоорганізацію високого рівня художньо-професійної діяльності на рефлексивній основі.

Студіювання наукової літератури з метою визначення поняття «фахова підготовка», доводить, що «фах» тлумачиться як «вид заняття, трудової діяльності, що вимагає певної підготовки і є основним

засобом до існування» [4, с. 570]. Під фахом розуміється «сукупність знань, навичок та умінь, набутих у результаті освіти, що забезпечують постановку та рішення певного роду професійних завдань» [5, с. 146]. Слід визнати, що в системі вищої освіти фаховою підготовкою прийнято називати напрями та організаційні форми підготовки фахівців.

Фахову підготовку майбутніх учителів образотворчого мистецтва ми вважаємо складовою професійно-педагогічної підготовки, що передбачає процес і результат оволодіння студентами цілісною системою професійно-педагогічних та спеціальних компетентностей, наявність професійно-прикладних та художньо-творчих умінь і навичок, що сприяє засвоєнню змісту художньо-педагогічної освіти, забезпечує високий рівень їхньої майбутньої професійної діяльності.

Створюючи модель формування основ художньої майстерності майбутніх учителів образотворчого мистецтва в процесі фахової підготовки, нами узагальнено та систематизовано опрацьований матеріал, узгоджено його з логікою освітнього процесу та обґрунтовано доцільність формування основ художньої майстерності майбутніх учителів образотворчого мистецтва за наступними чотирма змістовими блоками: ціннісно-мотиваційний, теоретико-когнітивний, практично-діяльнісний і діагностувально-результативний. Також нами виокремлено чотири групи критеріїв сформованості основ художньої майстерності, а саме: професійно-функціональний, професійно-спеціальний, психологічно-особистісний та результативний. Кожен із чотирьох критеріїв моделі формування основ художньої майстерності майбутніх учителів образотворчого мистецтва визначав необхідні якості, знання та вміння (показники), що складають структуру його художньої майстерності. Крім того, ми розглядаємо формування основ художньої майстерності майбутніх учителів образотворчого мистецтва як інтегративну рису особистості, яка має три рівні розвитку: низький, середній та високий. Тож цілком закономірно проаналізувати змістове наповнення усіх складників цієї моделі.

Ціннісно-мотиваційний блок віддзеркалює мету і завдання наукового пошуку. Виходячи з теми заявленого дослідження метою є формування основ художньої майстерності майбутніх учителів в процесі вивчення фахових дисциплін (професійно-орієнтованих та вибіркових), які передбачено навчальним планом підготовки

вчителів образотворчого мистецтва. Відповідно до мети нами сформульовано завдання дослідження, а саме: обґрунтувати теоретико-методологічні засади формування основ художньої майстерності; схарактеризувати концептуальні основи формування досліджуваного феномена; визначити педагогічні умови підвищення ефективності формування основ художньої майстерності майбутніх учителів образотворчого мистецтва; обґрунтувати структуру та визначити критерії, показники й рівні сформованості основ художньої майстерності; розробити та експериментально перевірити ефективність моделі формування основ художньої майстерності; підготувати методичні рекомендації з формування основ художньої майстерності майбутніх учителів образотворчого мистецтва.

Показниками ціннісно-мотиваційного блоку було обрано професійно-орієнтовану спрямованість особистості на засвоєння цінностей образотворчого мистецтва та потребу передавати ці цінності учням на уроках і під час позакласної роботи з художньо-естетичного виховання молоді. Крім того, сформованість професійно-педагогічної мотивації й ціннісної орієнтації на художньо-творчу діяльність, що виражається у здатності створювати художні цінності та оригінальні художні твори живопису, графіки та скульптури, художні композиції та монтажні з будь-яких матеріалів, твори декоративно-прикладного і традиційного народного мистецтва. До того ж показником ціннісно-мотиваційного блоку є мотивація і ціннісна орієнтація на збагачення внутрішнього енергетичного потенціалу вміннями і навичками сприймати та переосмислювати твори різних видів мистецтв у контексті збагачення особистісного уявлення про художні цінності у тому чи тому виді художньої творчості.

Теоретико-когнітивний блок містить підходи і принципи на яких ґрунтується формування основ художньої майстерності майбутніх учителів образотворчого мистецтва. У ході проведення дослідно-експериментальної роботи нами використовувалися синергетичний, культурологічний, міжкультурний, полікультурний, системний, компетентнісний, особистісно-діяльнісний та інформаційний підходи. Синергетичний підхід уможливує дослідити самоорганізацію і саморозвиток вчителя образотворчого мистецтва. За допомогою культурологічного підходу вчитель формує уявлення про основні цінності художньої

освіти і художньо-творчої діяльності в галузі образотворчого мистецтва. Міжкультурний підхід сприяє зіставленню різних культур в контексті міжкультурної взаємодії, мотивує майбутніх учителів до пізнання і прийняття світових культурних цінностей. Мотивація на взаємодію і взаємозв'язок міжнародної культури з власною культурою, етносом і расою формує в учасників освітнього процесу взаємоповагу і усвідомлення внеску інших культур до спільного культурного надбання цивілізацій, що уможливило запровадження полікультурного підходу в формуванні основ художньої майстерності майбутніх учителів образотворчого мистецтва.

Запровадження цих підходів у формуванні основ художньої майстерності майбутніх учителів вимагає дослідження об'єкта як цілісної множини елементів в сукупності відношень і зв'язків між ними, тобто пізнання виду художнього мистецтва як моделі концепції, що стимулює системний підхід у дослідженні. Компетентнісний підхід пов'язаний з когнітивністю функції головного мозку та здатністю розуміти, пізнавати, вивчати, усвідомлювати, сприймати і переробляти зовнішню інформацію в різних видах художньої майстерності. Формування основ художньої майстерності відбувається в здатності створювати художні цінності та художні твори живопису, графіки та скульптури, художні композиції, твори декоративно-прикладного і традиційного народного мистецтва завдяки особистісно-діяльнісному підходу, який стимулює розвиток індивідуально-творчих здібностей та інтелектуально-художнього мислення. Тож цілком закономірно, що цінності засновані на формуванні творчих здібностей особистості в певних видах художньої майстерності розвиваються на основі інформаційного підходу, що уможливило використання різних засобів інформаційного простору і новітніх інтерактивних технологій для дослідження поставленої мети.

Проектуючи модель формування основ художньої майстерності, ми поклалися на дві групи принципів, які дають змогу побудувати оптимальну систему форм, методів, прийомів і засобів організації навчально-пізнавальної, науково-пошукової і практичної діяльності майбутніх учителів образотворчого мистецтва. Перша група – це загальнодидактичні принципи, з-поміж яких: зв'язок теорії з практикою, наступність, систематичність і послідовність, свідомість, активність, самостійність, гуманізація, індивідуалізація, міцність, академічна

свобода і мобільність, персоналізація, професійна спрямованість, міждисциплінарна інтеграція. Другу групу становлять спеціальні принципи, до яких відносимо: умілість, вправність, ремісничість, досвідченість та здатність захоплювати продукувати об'єктивно-ціннісні твори тих чи тих видів художнього мистецтва, що мають провідні ознаки художності, естетичності, образності, досконалості, витонченості, шедевральності та досягаються завдяки наполегливій праці й під впливом професійних арт-шкіл за алгоритмом послідовного набуття основ майстерності, супермайстерності та метамайстерності.

Практично-діяльнісний блок запропонованої моделі передбачає регулювання змістового наповнення процесу навчання майбутніх учителів образотворчого мистецтва; уможливило послідовність організації усіх структурних компонентів освітнього процесу, спрямованого на розвиток ціннісно-мотиваційного, інформаційно-когнітивного, діялісно-технологічного та рефлексивно-оцінювального компонентів; відображає специфіку навчально-методичного забезпечення процесу формування основ художньої майстерності; залучення студентів до міжкультурного спілкування під час відвідування художніх музеїв, міжнародних і регіональних виставкових центрів, відвідування майстер-класів і активну участь у проведенні різних видів пленерів; організація педагогічних практик на засадах використання досвіду місцевих художніх майстрів.

Для нашого дослідження вартісним є визначення форм і методів, які входять до практично-діялісного блоку запропонованої нами моделі. Що стосується **форм роботи**, то цінними залишаються лекції, семінарські та практичні заняття з фахових дисциплін, а також самостійна робота студентів, які входять до навчального плану і спрямовані на виховання естетичних смаків і уподобань майбутніх учителів, образного мислення, розуміння специфіки мови різних видів і жанрів візуально просторових мистецтв, володіння образотворчою грамотою, художніми техніками, що позитивно впливає на формування основ художньої майстерності майбутніх учителів образотворчого мистецтва.

Апріорно, що використання різноманітних форм роботи основаних на взаємодії учасників освітнього процесу сприяє формуванню фахових

компетентностей, які уможливають віртуозне володіння педагогічним малюнком, різними графічними, живописними, формотворними й оздоблювальними техніками, позитивно впливає на творче збагачення особистісного тезаурусу майбутніх учителів та сприяє виникненню традиційного поняття «школа», як способу навчання художньому ремеслу, манері та техніці виконання.

На особливу увагу заслуговує використання **комплексу методів** залежно від мети та завдань освітнього процесу. Основна увага концентрується на запровадженні таких методів, як-от: *методу проєктів*, який передбачає можливість самореалізації кожного студента відносно досконалого володіння зображувальною технікою, знаннями, вміннями і навичками в образотворчій діяльності; *навчальна дискусія*, що уможливує цілеспрямований і впорядкований обмін ідеями, судженнями, думками заради пошуку істини, налаштування на особливий психологічний художньо-творчий стан, що супроводжується підвищеною активністю внутрішніх сил; *самооцінювання* результатів своєї діяльності, як стимула подальшого творчого зростання і формування майстерності; *педагогічні спостереження*, що забезпечуються планомірним сприйняттям і аналізом навчального процесу та володіння художніми засобами, що зумовлює продукування яскравого художнього образу, який засвідчує майстерність митця; застосування в процесі роботи над проєктом *сучасних технологій та інноваційних методів навчання*, за допомогою яких створюється художній образ або сюжет художньо завершеної композиції; використання *всесвітньої мережі Інтернет* для ознайомлення з різними жанрами і стилями в образотворчому мистецтві, техніками малюнку та опанування специфікою мови різних видів і жанрів візуально-просторових мистецтв, володіння образотворчою грамотою та художніми техніками; *рольові ігри*, які допоможуть у навчанні та корекції власного художньо-творчого стилю; *кейс-метод*, як сучасна технологія художньо-творчого навчання, що дозволяє відстежувати динаміку подій, допомагає розібратися в суті проблеми, запропонувати можливі рішення і вибрати найкраще з них; *метод колективних творчих справ*, що уможливує за алгоритмом послідовного набуття художньої майстерності запроваджувати перспективи реальної міжпредметної інтеграції.

Цілком імовірно, що певну роль у формуванні основ художньої майстерності відіграють **засоби навчання**, як елементи навчального середовища, що опозиціонують себе як матеріальні об'єкти, предмети природи, а також штучно створені людиною носії учбової інформації й інструменту діяльності педагога, які свідомо використовуються для цілеспрямованого навчально-виховного процесу, для більш плідної взаємодії учасників творчого проєкту.

До засобів формування основ художньої майстерності відноситься, перш за все, слово вчителя, як джерело інформації; об'ємні моделі для з'ясування будови предметів, світлотіней, кольорознавства, законів перспективи; композиційні об'єкти, скульптурні колекції, макети, натуральні об'єкти; гіпсові фігури, розети, моделі, муляжі, макети, відео- і звукозаписи, які абсорбують зображення і відображення матеріальних об'єктів; таблиці, схеми, графіки, діаграми, репродукції художніх творів, плани, карти, підручники, що уможливають описи предметів і явищ засобами графіки; слайди, діафільми, анімації, відеоматеріали, відеофільми, які забезпечені комп'ютерними програмами в системі Інтернет; поєднання музики з образотворчим мистецтвом, що дає змогу ознайомити учнів з основними поняттями образотворчої грамоти: колір, штрих, пляма, лінія, провести паралель з нотою, звуком, тембром тощо; використання музичного супроводу під час створення художньої композиції, пейзажу або натюрморту.

Діагностувально-результативний блок моделі формування основ художньої майстерності майбутнього вчителя образотворчого мистецтва відображає комплекс діагностувальних методик, компоненти, критерії, рівні і результат підготовки майбутніх учителів, дозволяє оцінити досягнення, установити їхню відповідність поставленим завданням, виявити причини відхилень і запропонувати коригування змісту та організації освітнього процесу.

Для діагностування сформованості основ художньої майстерності нами запропоновано наступні **критерії**: мотиваційно-ціннісний, когнітивний, практичний, рефлексивний. *Мотиваційно-ціннісний критерій* містить наступні показники: наявність художньо-творчих здібностей для забезпечення якості художньо-творчої діяльності; творчий інтерес до підвищення якості та набуття майстерності в художньо-творчій діяльності; позитивна мотивація стосовно досягнення

високого рівня художньої майстерності й створення власної «школи»; потреба в постійному самовдосконаленні, як засобу формування художньої майстерності. *Когнітивний критерій* має такі показники: знання про мету і завдання художньо-естетичного виховання молоді; опанування теоретичними знаннями, концепціями і теоріями в галузі образотворчого мистецтва; оволодіння методиками викладання образотворчого мистецтва; опанування інформаційно-комунікативними технологіями для забезпечення якості освітнього процесу і формування художньої майстерності. *Практичний критерій* характеризується досвідом роботи у застосуванні художніх технологій; вмінням проводити моніторинг розвитку і навченості основ художньої майстерності; досвідом проведення моніторингу професійної компетентності майбутніх учителів образотворчого мистецтва; вмінням аналізувати результати своєї діяльності і віднаходити методи і засоби підвищення ефективності художньої майстерності; вмінням розробляти програму забезпечення якості формування основ художньої майстерності. *Рефлексивний критерій* характеризується творчим ставленням до набуття досвіду художньо-творчої діяльності; вмінням аналізувати та адекватно оцінювати свої художньо-творчі здібності в галузі образотворчого мистецтва; формуванням навичок самооцінки та самоконтролю в художньо-творчій та професійно-педагогічній діяльності; вмінням свідомо контролювати результати своєї діяльності, рівень власного розвитку, динаміку особистісного зростання; удосконалення процесу формування художньо-творчих компетентностей необхідних для формування основ художньої майстерності.

Розробка та діагностика критеріїв та показників формування основ художньої майстерності безпосередньо пов'язана із встановленням рівнів розвитку об'єкта наукового пошуку. Виходячи з логіки дослідження доцільним є виділення трьох рівнів сформованості основ художньої майстерності: низький, середній, високий. Діагностика респондентів за встановленими рівнями дозволила виявити і прогнозувати подальше формування основ художньої майстерності майбутніх учителів образотворчого мистецтва.

Для успішної реалізації моделі формування основ художньої майстерності майбутніх учителів образотворчого мистецтва було запроваджено комплекс

педагогічних умов. *Перша педагогічна умова пов'язана з актуалізацією змісту, форм і методів навчання*, коригуванням навчальних планів таким чином, щоб вибірково частину дисциплін становило 40 відсотків кредитів із загальної кількості виділених на навчання; запровадження медіаосвітніх технологій; використанням інтерактивних технологій та інноваційних методів навчання; включенням до освітнього процесу авторських технологій та технологій, розроблених на основі власного теоретичного та практичного досвіду та авторських художніх шкіл скоригованих відповідно до вимог формування художньої майстерності для задоволення інформаційних, компетентнісних, інтелектуальних, художньо-творчих та комунікативних потреб майбутніх учителів образотворчого мистецтва.

Друга педагогічна умова забезпечується активізацією самостійної художньо-творчої діяльності пов'язаної з підготовкою авторських творчих робіт та формуванням індивідуального авторського стилю письма; участю студентів у проведенні пленерів, підготовкою творчих робіт до участі в різних за рівнями виставкових заходах; презентацією власних доробок в художніх салонах за певним тематичним спрямуванням; участю у благодійних акціях, присвячених реалізації «Програми підтримки талановитої молоді» та збереження національних цінностей і надбань в галузі художньо-творчих видів мистецтва.

Третя педагогічна умова була скерована на залучення студентів до роботи у творчих майстернях та наукових лабораторіях, де їм надавалася можливість займатися творчою та науково-пошуковою діяльністю в різних жанрах художньої творчості, розвивати свою індивідуальність та створювати художні твори, у яких відображено національну ідентичність засновану на національних і загальнолюдських цінностях, що сприяло співпереживанню ними емоційних станів, подібних до переживань, які відчуває митець в процесі відтворення художнього образу або манери виконання та творчого стилю художника у тому чи тому жанрі художньої творчості.

Висновки та перспективи подальших розвідок напряму. З огляду на сказане варто зазначити, що формування основ художньої майстерності майбутніх учителів образотворчого мистецтва буде ефективним завдячуючи впровадженню в освітній процес факультетів мистецького спрямування вищих навчальних закладів моделі, яка містить чотири змістових блоків: ціннісно-

мотиваційний, теоретико-когнітивний, практично-діяльнісний і діагностувально-результативний, кожен з яких побудовано відповідно до вимог освітнього процесу та художньо-творчого розвитку майбутнього вчителя образотворчого мистецтва. Визначено та обмотивовано мету, завдання, підходи і принципи, форми, методи і засоби навчання, а також критерії, показники та рівні сформованості основ художньої майстерності. Перспективи подальших наукових розвідок можуть бути пов'язані з дослідженням формування і становлення авторської школи, як показника найвищого рівня сформованості художньої майстерності.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Басин Е. Я. Творческая личность художника. СПб. : Алетей, 2015. 88 с.
2. Гераимчук И. М. Теория творческого процесса: Структура разума (интеллекта): монография / И. М. Гераимчук. – К. : Эдельвейс, 2012. 269 с.
3. Гордаш А. Мистецько-освітня концептуалізація категорії «Художня майстерність» / Эстетика і етика педагогічної дії. 2019. Вип. 19. 276 с.
4. Энциклопедия профессионального образования: [в 3-х т.] ; под ред. С. Я. Батышева – М. : АПО, 1999. – Т. 3. 440 с.
5. Словник української мови / [ред. П. Горещького]. – К. : Наукова думка, 1970. 635 с.

REFERENCES

1. Basin, E. Ya. *Tvorcheskaya lychnost' khudozhnyka*. (2015). [The creative personality of the artist]. St. Petersburg.
2. Geraimchuk, I. M. *Teoriya tvorcheskogo protsessa: Struktura razuma (intellekta)*. (2012).

[Theory of the creative process: The structure of mind (intelligence)]. Kyiv.

3. Gordash, A. *Mystets'ko-osvitnya kontseptualizatsiya katehoriyi «Khudozhnya maysternist'»*. (2019). [Artistic and educational conceptualization of the category «Artistic skill»]. Kyiv.
4. *Éntsyklopedyya professyonal'noho obrazovanyua*. (1999). [Encyclopedia of Vocational Education: [in 3 volumes]. Moskwa.
5. *Slovyuk ukrayins'koyi movy*. (1970). [Dictionary of Ukrainian]. Kyiv.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

ЧЕРКАСОВ Володимир Федорович –

доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри музичного мистецтва і хореографії Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: становлення і розвиток музично-педагогічної освіти в країнах Європейського союзу, теорія і методика викладання музичних дисциплін.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

CHERKASOV Volodimir Fedorovich –

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor Department of Musical Art and Choreography of Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State Pedagogical University.

Circle of scientific interests: the formation and development of music-pedagogical education in the countries of the European Union, theory and methodology of teaching music disciplines.

Стаття надійшла до редакції 25.01.2020 р.

УДК 37.091.12.011.3

DOI: 10.36550/2415-7988-2020-1-186-69-73

ШАНДРУК Світлана Іванівна –

доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри лінгводидактики та іноземних мов Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7472-4584>

e-mail: sishandruk@ukr.net

THEORY AND PRACTICE OF HIGHER PROFESSIONAL EDUCATION IN UKRAINE

Statement and substantiation of the relevance of the problem. The process of association of Ukraine with European Union and integration into European and world educational spheres the features of which are related to the

nature of global processes, and also with the specific terms of development of social, economic, political, cultural and educational life of our country, predetermines the demand of different problems decision.